

ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Issn: 1309-9302 <http://sobiad.odu.edu.tr>
Cilt: 3 Sayı: 5 Haziran 2012

MÜZİKTE BATILILAŞMA KAPSAMINDA 3. SELİM VE 2. MAHMUD “ 3. SELİM AND 2. MAHMUD IN THE CONTEX OF WESTERNIZATION IN MUSIC”

Deniz AYDAR*

Özet

Bu makalede, öncelikle, yenilik ve batılılaşma kavramları ortaya konularak, makalenin ana eksenini oluşturan sosyolojik yaklaşımlar tanımlanmış, ardından, bu iki padişahın ortaya koyduğu yenilikler bazındaki yaklaşımları ve toplumu yönlendirmeleri, sözüne edilen sosyolojik yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılarak, sonuca doğru gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Batılılaşma, Yenilik, Müzikte Batılılaşma, Sosyolojik Yaklaşımlar, Müzikal Yenilikler.

Abstract

In the article, first of all, the main axes forming the sociological approach was defined by putting in the innovation and westernization concept and then is gone to a conclusion, being explained by working on the sociological approach of these two sultans and redirecting the community.

Keywords: Westernization, Innovation, Westernization in Music, Sociological Approach, Musical Innovations.

Giriş

Yenilik ve batılılaşma kavramlarının egemen olduğu 18. yüzyıldan itibaren, 19. yüzyıla kadar olan dönemde Osmanlı toplumu, farklı şekillerde yönlendirilmeye çalışılmış, toplum gelenekselden batılılaşmaya doğru süreç yaşarken, farklı araçlar kullanılmıştır. Bu Araçlardan en önemlisi, müziktir. Çünkü, müzik hayat tarzına yansıyan en önemli etkidir. Bu anlamda Osmanlı tarihinden cumhuriyete hazırlanan sürece doğru, yaptıkları yenilikleri ile kendilerini gösteren Osmanlı padişahlarının, toplumun bugünkü şekillenmesinde rolü büyüktür. Bilhassa 3.Selim ve 2.Mahmud’un, yaptığı yenilikler, geleneksel

* Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi.

müziği, gerek yaratıcılık unsuru ile geliştirerek, gerekse, batılı tarzda değişime uğratarak, toplumun hayat tarzına yansımış, değişmesine yol açmıştır.

Bütün bu oluşumlar, ilerleyen bölümlerde, sosyolojik yaklaşımlarla ele alınacak, yenilik ve batılılaşma kavramlarına müzikal açıdan bakılacaktır.

Bu çalışmada ana amaç, 3. Selim ve 2. Mahmud'un yaşadıkları dönemlerde yaptıkları müzikal yeniliklerin farkını ortaya koymak, topluma nasıl yansıdığını görmek ve bu ortamları, günümüzün temel sosyolojik yaklaşımları ile açıklayarak, sosyolojik bir eşleştirme yapmaktır.

Yenilik ve Batılılaşma Kavramlarına Genel Bakış

Korumacılık ve ümmet anlayışının egemen olduğu Osmanlı topraklarında, padişah nezdinde, imparatorluk yönetiminde, itaat çerçevesinde hayatını sürdüren Osmanlı toplumu, 18. yüzyıla kadar herhangi bir yenilik ve gelişime ihtiyaç duymamıştır. 17. yüzyılda, Karlofça Anlaşması ile başlayan toprak kaybı, Osmanlı imparatorluğunu devlet bazında oldukça küçültmüş, gerek içeride, gerekse dış ülkeler nezdinde, itibar kaybetmesine neden olmuştur. Bundan dolayı, olabilecek halk ayaklanmalarını önlemek için, devlet adamları, otoriter yapı ve askeri alanda, çökmek üzere olan devlet düzenini korumak amacı ile, yenilik yapmaya ihtiyaç duymuşlardır. İhtiyaç doğrultusunda yapılması gereken bu yenilikler genel anlamda gelenekçi zihniyetle başlayıp, 19.yüzyıl Tanzimat hareketleri ile de kendini göstermiştir. Dolayısıyla, Osmanlı imparatorluğunda yapılan yenilikleri, kavram olarak; ikiye ayırmak mümkündür.

1. Korumaya dayanan gelenekçi yenilikler
2. Batılı anlamda yapılan yenilikler

Korumaya dayanan, gelenekçi anlayışla sergilenen yenilikler, 17.y.y.'la başlayıp, 18.y.y.'ı da içine alırken, bu anlayış daha çok, devlet düzenini korumak ve iyileştirmek amaçlı olup, bir istek ve özlem duygusu ile oluşmuş, bu yenilikleri oluşturan devlet adamlarının yaşam süresi çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Batılı anlamda yapılan yenilikler ise, 19. yüzyıl ile birlikte bir zorunluluktan doğmuş, Tanzimat hareketleri ile de, sosyal ve kültürel hayata yansarak, resmi yönetim politikası haline almıştır. Dolayısı ile bu dönemde yapılan yenilikler, "batılılaşma" eylemini gerekli unsur haline getirmiştir. Buna bağlı olarak; *"batılılaşmayı savunanların düşüncelerinin daha sistemli hale getirilmesi ve toplumun birinci sorunu olarak sunulması da, bu dönemde gerçekleşmiştir."* (Özer,2005: 37).

Bunun dışında, özellikle 19.y.y.'da, batılılaşmaya doğru yönelen yenilik düşüncesi; *"tarihselciliğin en ilkel biçimi olan eski düzenin yıkılmasını ve yeni düzen arayışını takıntı haline getirmiş bir düşüncedir."* (Touraina, 2007: 90).

Dışa açılım ve yaratıcılık olgusuyla, aslen 18. yüzyılda başlayıp, 19. yüzyılda batılılaşma kapsamında kendini gösteren yenilikler ve bu bakış açısı,

askeri ve devlet otoritesi bazında kalmayıp, Tanzimat döneminde, sosyal ve kültürel alana da yansımış, buna gerek duyulmuştur. Dolayısıyla, sosyo-kültürel alana yansıyan yenilikler, müziği de etkilemiş, farklı bir yapılanmaya doğru götürmüştür.

Yenilik ve batılılaşma kavramları, askeri alanı, sosyo-kültürel alanı, oldukça baskın bir şekilde etkilerken, bu kavramların oluşum aşamalarında, önemli iki şahsiyet göze çarpar ki; bunlardan biri 3. Selim, diğeri ise 2. Mahmud'dur. Her iki padişahın yenilik kavramına yaklaşımı ve özellikle müzik alanında yaptığı yenilikler, birbirinden farklıdır. Bu farklılık ve ortaya çıkarılan ürünler, toplumu sosyolojik olarak etkilemiştir. Dolayısıyla yapılan müzikal yenilikleri ortaya koyarken, her iki şahsiyetin, yenilik kavramına karşı yaklaşımlarının sosyolojik incelemesi yapılacaktır.

3. Selim ve 2.Mahmud'un Yaptığı Müzikal Yeniliklere Sosyolojik Bir Yaklaşım

Farklı sosyolojik yaklaşımlar dışında, temel sosyolojik yaklaşımların iki şekilde olduğu düşünülebilir.

1. "Hümanistik" Yaklaşım (Poloma, 2007: 35)

2. "Pozitivistik" Yaklaşım (Poloma, 2007: 31)

Zaman sıralamasına bakmaksızın, 3.Selim ve 2.Mahmud'un yaptığı müzikal yenilikler, ilgili anlayış tarzı ve bunların topluma yansıma biçimlerinin sosyolojik olarak bu yaklaşımlara uyduğu gözlenebilir. Şimdi bu yaklaşımların ne olduğu açıklanacak, daha sonra, 3. Selim ve 2. Mahmud'un ortaya koyduğu müzikal yenilik anlayışı, bu yaklaşımlarla değerlendirilecektir.

Hümanist Yaklaşım

Bu yaklaşım daha çok insanın bireyselliğine vurgu yaparak, toplumsal düzendeki aktif, yaratıcı ve özgür insanı konu alır.

Bu yaklaşımda, "*toplumsal kurumların potansiyel baskısını kabul etmekle beraber, kuramcılar daha çok, insanın bu kurumları biçimlendirmede, yaratıcı yetisi üzerinde yoğunlaşmaktadırlar.*" (Poloma, 2007: 37).

Pozitivist Yaklaşım

Bu yaklaşım, bir “*olumlama*”¹(Kömürcü, 2010: 15) olgusunu kapsayıp, farklılıkları tek tip hale getiren, edilgen bir toplum düzeni ortaya koyar ki;” *insanlar kendi dünyalarını düzenleme ve planlama kapasitesine sahip olmaktan çok, toplumsal düzen tarafından yaratılmış bir ürün olarak değerlendirilmektedirler.*” (Poloma, 2007 :35).

Dolayısıyla, olumlama yani pozitivist yaklaşımla üretilen müzik ve sanat yapıtı da, toplumsal düzene uyum sağlayacak, biçim ve içerik bu düzene göre şekillenecektir. Çünkü bu yaklaşımda, biraz sonra görüleceği üzere, sanatçının ortaya koyacağı müzik türünde de batılılaşma kavramı hakim olacak, topluma yansiyacak ve 19. yüzyıl batılılaşması ile birlikte, cumhuriyet dönemine doğru hazırlanan, koşullandırılmış bir müzik yaratımına doğru gidilecektir.

Tanımlamalardan da anlaşıldığı üzere, hümanist yaklaşım, insanı değer alan; yaratıcılığa yönelik; pozitivist yaklaşım, toplumcu yönlendirmeye yöneliktir. Dolayısıyla bu iki yaklaşımın, ana konuyu oluşturan müziğe de yansması farklıdır. Hümanist ve pozitivist yaklaşımın temel alınmasının sebebi, bu yaklaşımlara uygun olarak, insanın ve Osmanlı toplumunun, yaratıcılık ve koşullandırma yolu ile yönlendirilerek, Osmanlı ve cumhuriyet tarihinin yaratılmış olması ve özellikle de iki ana ekseninde müziğin batılılaşma yönünde büyük çapta etkilenmiş olmasıdır.

3.Selim ve Hümanist Yaklaşım

3.Selim’in ortaya koyduğu müzikal yeniliklerin, geleneği canlandırarak, müzikteki klasik çizgiyi, yaratılarla yeni buluşlara doğru götürmesinden hareketle, o dönemde, sanatçının bireysel yaratıcılığına yön vermiş olduğu göz önünde bulundurulursa, bu hümanistik bir yaklaşım olup, bireysel yorumlayıcılığı; dahası, sanatçının, bireysel dehasını ön plana çıkartan bir anlayıştır.

3. Selim hümanist yaklaşıma yakın tutumu ile, yeni makam ve usul kalıpları icat ederek, bu makam ve usulleri, besteleme anlayışında da değişik şekillerde kullanarak, yenilikçi yaratımlara yol açmış ve döneminde bu şekilde besteler yapan sanatçıları da koruması altına alarak, onların bireysel dehaları ile bir devrin müzikal olarak canlanmasına öncü olmuştur.

Müzikte serbest yaratımlara yer veren 3. Selim, sanatçıları davet edip, desteklemesinin dışında, Hamparsum Limoncuyan ve Abdülbaki Nasır Dede Efendi’ye yeni nota sistemleri yaptırarak, nota yazısı ve besteleme tekniğindeki zenginliğin artmasını sağlamış, gelecek nesillere bilimsel kaynak yaratılmasının yolunu açmıştır.

Klasik geleneği; yaratı, buluş ve bireysel dehayı ön planda tutarak, sanatçıyı destekleme yolu ile geliştiren 3.Selim, melodik ve ritmik olarak bu geleneğin sınırlarını zorlayan eserler ortaya koyarken, “3. Selim Ekolü” yaratmış,

¹ Olumlama: Sosyolojik olarak, bir sanat eseri , olay veya olgunun, kavrama bağlanarak , ideolojik düşünmeye yönelten, tek tip toplum yaratmaya yönelik içerik modeli.

bir "patronaj"² (Aydar, 2010: 34) olgusu ile sanatçıları koruyup himaye ederken, daha henüz o yüzyılın getirdiği naif yaşam tarzı ile dışarı açılmamış insan yapısı içerisinde, sanatçı kişiliklerin bireysel yaratı ve buluşlarına önem vermiş, böylelikle, 21.y.y.'ın potansiyel bireyci yaklaşımı ve batılı düşüncenin ilk öncüsü olmuştur. Dolayısı ile 3. Selim'in yenilikçi yaklaşımı, şimdiki anlayışın açıkladığı hümanistik sosyoloji yaklaşımına çok yakındır.

Müzikal yenilikler kapsamında, 3. Selim'in hümanist yaklaşımının bir kanıtı da, büyük formda bestelediği eserlerin yanında; yine klasik unsurlar taşıyan, daha küçük formda, halka yakın olarak bestelediği popüler şarkılarıdır ki, bu şarkılar genelde aşk teması üzerine çeşitli insancıl duyguları konu alan şarkılardır.

Makam unsuru olarak çeşitli terkipler ortaya koyan 3. Selim, bazı makamları bestelerken batı tonları ile ilişkiler kurarak; batıya açık bir yaklaşım sergilemiştir ki bu da konunun bir yönüdür.

Bunun dışında, müzikte batılılaşma kapsamında 2. Mahmud'dan önce bu olgunun kapılarını devlet adamları ile iyi ilişkiler kurma bazında açıp, büyük elçileri davet ederek, sarayda opera dinletilerine yer veren 3.Selim'den sonra, 2.Mahmud'un müzikal anlamda ortaya koyduğu yenilikler, sosyolojik olarak çok daha farklı bir kapsamda olup, toplumu etkilemiştir.

Görülüyor ki 3. Selim, müzikal yenilikleri, korumacı ve gelenekçi zihniyette yaparken; insancıl deha ve yaratıyı ön plana almış, bireye önem vererek, geleneği batıyı da yakın tutarak geliştirmiştir.

2. Mahmud ve Pozitivist Yaklaşım

Toplumsal zevk ve sefa anlayışı ile, lale devrini eserleri ile zenginleştiren, birtakım besteciler vasıtası ile de geleneksel müziği geliştirirken, müzikte özellikle biçim kavramına önem verip, gerek büyük formda, gerekse şarkı formundaki eserlerde çığır açan 3.Selimden farklı olarak, 2.Mahmud, ilk etapta, saraya ve devlet işleyişine düzen vermek istemiş, bunu yaparken "batılı gibi olma" unsurunu kullanarak, bu düzeni topluma da yansıtmıştır. Buna bağlı olarak; oldukça kesin ve reformist yaklaşımları ile, müzikte biçim olgusuna olduğu kadar, içeriğine de önem vererek, toplum düzenine de batılılaşmayı yansıtabilmek için, müzikte batılılaşmayı ön plana çıkarmış, Osmanlı toplumunun düzenini ve disiplini sağlayan statik batılı müziğin bu toplumda yer etmesini sağlayarak, cumhuriyet döneminin tek tip toplum yapılanmasına öncülük etmiştir ki bu günümüz anlayışı ile pozitivist bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda referans noktası;"*bireyin yerine toplumu koyan, toplumun işleyişinde belli yasalar olduğunu varsayan ve bu yasaların keyfiyetine ağırlık veren, topluma bütüncül şekilde yaklaşım söz konusudur.*" (Akkol, 2008: 16).

2.Mahmud döneminde devlet yönetimi ve işleyişine verilmek istenen düzen müzikte de biçim ve içerik olarak yansımış; müzik topluma hizmet eden,

² Patronaj: Fransızca kökenli olup, buradaki anlamı, geliştirici yönde desteklemek, korumak, himaye etmek .

toplumun yapısının batı yönünde değişimini destekleyen bir aracı ve hayat tarzı olmuştur. Bu anlamda tek tip müzik yaratma, disiplinel batı müziğini, önce saraya, sonra topluma egemen kılma bu dönemde başlamış, aynı zamanda, cumhuriyet müzik politikasını oluşturan süreci hazırlamıştır. Dolayısı ile, 2. Mahmud'un ortaya koyduğu müzik türü, daha önce bahsedilen pozitivist yani olumlayıcı yaklaşımın, cumhuriyet dönemindeki ideolojik olgusunu yaratacak olan; batı kavramına yönelik, matematiksel ciddi müzik türüdür.

Batılılaşma yönünde kendini gösteren ciddi müzik anlayışı, geleneksel tek sesli müziği, batı müziği formları ile birleştirme, Batı müziğinin tonal yönünü, Türk müziği makamları ile yakınlaştırma ve bu tarzda bestelenen eserler şeklinde çok sesliliğe doğru yönelirken, bu anlayış, " Muzıkay-ı Humayun" denilen büyük bir saray konservatuarı yapılanmasında kendini göstermiştir. Bu tür bir yenileşmenin ilk adımı," *tarihte Vaka-yı Hayriye diye bilinen, yeniçeri ocağının kaldırılması ile başlayan bir hareket olarak kendini gösterip, sadece müzikte değil, tüm askeri ve sosyal alanda da kendini gösterecek reformları öngörmüştür.*" (Baydar, 2010: xıı) Dolayısı ile toplumu pozitivist yönde etkileyen batılılaşma anlayışı, egemen olarak müzikte ilk önce kendini göstermiş ve askeri müziğin disiplinel yönde değişmesi ile başlayarak topluma yansımıştır.

Müzikte bu türde bir yeniliğin yansıması, günümüzün sosyolojik yaklaşımı olan pozitivist yönde kendini gösterdiği 2. Mahmud döneminde, 3. Selim'den farklı olarak, müzikte biçim ve içerik değişimini de beraberinde getirmiştir. Osmanlı toplumunun bakış açısının değişmeye başlaması ile beraber, batılı düşünüş şekli, geleneksel Türk müziğini şekil ve konu itibarı ile değiştirmiş; Batı müziği ile kucaklaşması sonucu; batılı yaklaşımla bestelenen peşrev, saz semaisi ve şarkı gibi formlar ön plana çıkmış, bu nedenle muzıkay-ı Humayun'da öğretilen geleneksel müzik, eski ve yeni tarz fasıl şeklinde ikiye ayrılmış; Batı müziği eğitimi de ayrıca devam etmiştir. Bunun sonucunda, müzik, içerik olarak, daha disiplinli yaşamayı kapsayan bir anlatıma yönelmiş ve Osmanlı toplumunu yönlendirmiştir.

Muzıkay-ı Humayun'da iki yaklaşımlı disiplinel müzik, cumhuriyet dönemi müzik anlayışını hazırlarken, batılı yaşam tarzına kadının da katılmasını sağlamış; kanto ve operetlerde, kadının, sesi ve vücudu ile kendini göstermesini sağlamıştır. Bu da, 2. Mahmud döneminde oluşmuş müzikal yeniliklerden bir tanesidir.

Görülüyor ki, pozitivist yaklaşımla ele alınan 2. Mahmud, müzikte uyguladığı batılı değişimi topluma yansıtmış, Osmanlı toplumunun yaşamaya başladığı batılı hayat tarzı ile, dışarı açılmasını sağlamış, böylelikle, batılı tarzda kendini gösteren geleneksel müziğe ve şarkı yapılanmasına önem vererek, kadın figürünün dışarı açılmasını sağlamıştır. Bütün bu yapılan yenilikler aslında, Osmanlı toplumunu batıya adapte ederek, ileriki yıllarını hazırlamış olup, batılı anlamda yapılan yeniliklerdir ve günümüzün sosyolojik yaklaşımı olan pozitivist yaklaşıma çok uygundur.

Sonuç

3. Selim; 2. Mahmud'dan önce müzikal batılılaşmanın ve bunun toplumsal yansımalarının ilk öncüsü olma durumunda olmuşken, bunu reel bir batılılaşma politikası gütmeyen, devlet yönetiminde ve yaşam tarzında çok bağımlı olan bireyin, sanat olgusu ile, dünya ve yaşadığı toplum çerçevesindeki nesnel gerçeklikler karşısında öznel tutumunu özgürce yansıtmasını sağlamış; bunu yaparken, 2. Mahmud gibi, özellikle müzik alanında göstermiştir. Bu anlamda devlet işleyişindeki düzensizlik karşısında ortaya koyduğu 'Nizam-ı Cedid denilen yeni düzen, 2. Mahmud'dan farklı olarak; toplumu tümel bir topluma dönüştürmek değil, hayatın toplumsal ve bireysel estetiğine müzik yolu ile de yön vermek içindir. Dolayısı ile, 3. Selim müzikal yenilikleri açısından değerlendirilirse; toplumu yumuşak ve estetik bir yönlendirme ile, bireysel yaratıcılığı ve değerleri ön plana alarak, müzik yolu ile sanat hayatına katkıda bulunduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu yönden, yapılan çalışmada, 3. Selim sosyolojik olarak, günümüzün hümanist yaklaşımı ile ele alınmıştır.

2. Mahmud'dan söz edilecek olunursa; 3. Selim'in aksine, 2. Mahmud yaptığı reform niteliğindeki yenilikleri, müzik alanına geniş bir şekilde aktararak, ilk önce devlet düzenini iyileştirmeyi amaç edinmiş, sonra da bu yenilikleri topluma aksettirerek, batılı ve tek yönlü bir toplum yaratmanın ilk öncüsü olmuştur. Dolayısı ile 3. Selim, yaptığı müzikal yeniliklerde, estetik ve destekleyici iken, 2. Mahmud, reformist ve değişimci olup, cumhuriyet dönemi müzik yapılanmasının da ilk öncüsüdür. Bu anlamda gerek toplumsal, gerekse müzikal anlamda yaptığı yenilikler açısından 2. Mahmud'un pozitivist yaklaşımını doğrulamak mümkündür.

Görülmektedir ki, her iki padişahın yöntemleri farklı da olsa, müzikte yaptıkları yenilikler aracılığı ile topluma yön vermişler ve toplumu kademeli olarak 20. yüzyıla taşımışlardır.

KAYNAKÇA

- AKKOL, Levent (2008). *Türkiye'de Modernleşme Sürecinde Müzik*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AYDAR, Deniz (2010). *Türk Müziği'nin Değişimindeki Toplumsal Etmenler Bağlamında, Türk Müziği'nde 21.y.y. oluşumlarının Değerlendirilmesi*, Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BAYDAR, E. K.. (2010). *Osmanlı'nın Avrupalı Müzisyenleri*, (1. Basım). İstanbul: Kapı Yayınları.
- KÖMÜRCÜ, İlker (2010). "Adorno'nun Estetik Kuramı Bağlamında Müzik Eserlerinde İçerik Analizine Yönelik Bir Model Önerisi", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 15.
- ÖZER, İlbeyi (2005). *Avrupa Yolunda Batılılaşma ya da Batılılaşma, İstanbul'da Sosyal Değişimler*, (1. Baskı). İstanbul: Truva Yayınları.
- POLOMA, Margaret (2007). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Ankara: Eos Yayınevi.
- TOURAINÉ, Alain, (2007). *Modernliğin Eleştirisi*, (6. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.